

Оксана КАВУЛИЧ

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЧАСОПИСІВ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1919–1939)

Здатність відображати соціально-політичні та культурні особливості епохи у щоденних деталях, фіксувати глобальні й місцеві події того чи іншого історичного періоду, віддзеркалювати взаємозв'язки із суспільством і накладати на них відповідні взаємовідносини – ці особливості виводять періодику на одне з чільних місць у системі національної культури. Засоби масової інформації – це не тільки форма вияву громадянської свідомості, а й основний чинник її формування. Таким чином, для об'єктивного і комплексного дослідження усіх сфер суспільного життя матеріали періодичних видань відіграють важливу роль у відображенні та аналізі минулого.

У даному дослідженні ми поставили за мету: визначити роль та вплив суспільно-політичних часописів у розв'язанні проблем українського шкільництва, які на теренах Західної України в період 1920–1930 рр. загострилися. На основі аналізу публікацій часописів, зробити науково обґрунтовані висновки щодо резонансу освітньої політики польського уряду в колах української громадськості.

Початок ХХ ст. у Західній Україні ознаменувався активізацією національної ідеї. Цей час характеризувався соціально-економічною та ідейно-політичною кризою, але водночас український Захід був “останнім шматком нашої землі, на якому мала розвиватися всеукраїнська справа, зміцнюватися національна ідентичність, творитися новітня програма національних змагань”. У тяжких умовах політики дискримінації й асиміляції українців у Польщі, останнім залишалось “зберігати моральну силу й поборювати в собі анархістські інстинкти”¹.

За Версальським договором українці у Другій Речі Посполиті отримали право на розбудову своєї національної культури. В окремому законі 1920 р. уряд підтвердив для національних меншин “право в межах внутрішнього законодавства плекати свою рідну мову, закладати й утримувати свої школи, розвивати свою культуру й творити задля цього свої товариства й спілки”². Такі ж положення закріплювалися 110 статтею Конституції Польської республіки. На практиці ж демократичні заяви урядовців мали декларативний характер.

На сторінках української періодици Західної України міжвоєнного періоду чи не найбільш актуальною темою була проблема українського шкільництва та мови.

Від перших років включення Галичини до складу Польщі розгортається політика колонізації, яка була спрямована передовсім на культурно-освітню сферу. Наступ розгортався під гаслами захисту державотворчих інтересів Польщі та надання рівноправності її громадянам. Українське населення, опинившись в кордонах Речі Посполитої, все більше розуміло, що запевнення та заяви високих

польських зверхників робилися з однією метою: ошукати українців та маніпулювати їх свідомістю. Основними документами, які характеризували великодержавну політику уряду, були Закон 31 липня 1924 р. про державну мову і мову службового використання урядовими, адміністративними і самоврядними властями та Закон про шкільну реформу. Саме вони послужили правовою основою для колонізації “національних меншин”. Закон про мову оголошував на території всієї Речі Посполитої державною мовою польську – обов’язкову для використання державно-адміністративними органами та органами самоуправління, установами зв’язку і на залізничному транспорті. Населення національних меншин мало право використовувати рідну мову в письмових та усних зносинах з державно-адміністративними органами першої і другої інстанцій. Вести документацію в установах місцевого самоврядування дозволялося двома мовами.

Шкільний закон гарантував навчання рідною мовою в державних народних школах на вимогу батьків не менше ніж 40 дітей шкільного віку, які проживали на території одного мікрорайону. Якщо в народній школі не було такої кількості дітей, то вона перетворювалася на польську. Закон також передбачав створення двомовних шкіл (утраквістичних) у селах із мішаним населенням. Навчання дітей-українців було зведено до мінімуму. Складність процедури одержання дозволу на відкриття школи з рідною мовою викладання робили цей процес практично неможливим³.

Польська адміністрація методично руйнувала українську народну освіту, різними махінаціями та формальностями перешкоджала задоволенню численних подань українців дозволити навчання їх дітей у школах рідною мовою. Усі ці факти не могли залишатися осторонь періодичних видань, які в цей час були чи не єдиною зброєю в руках українського народу. Освітня політика польського уряду стала провідною темою не лише педагогічних періодичних видань. Дискусії з цього приводу велися й на сторінках суспільно-політичних часописів, які мали значно ширше коло читачів.

Значну увагу проблемам українського шкільництва приділяв один з провідних часописів того часу – газета “Діло”. Зокрема, було висунуто гасло: “За право науки треба уміти постояти так, як за право до землі. Правдивою громадянською поставою треба покласти межу, поза яку не сміє посунутися нахабна рука”⁴. В одній із публікацій зазначалося, що “кресові законопроекти”, які торкалися прав української мови в адміністрації і судівництві та органах шкільництва для так званих національних меншостей, по суті є обмеженням дотепер набутих прав, є зведенням нанівець права української мови, вибореного у важкій боротьбі з “польською перевалою за часів Австрії в Галичині”⁵.

Політика Польщі спрямовувалася на обмеження будь-яких проявів українського національного руху. Урядовці прагнули знищити основні центри національно-освітньої роботи на селі, а саме, згорнути роботу “Просвіти”, “Рідної школи”, спортивних та економічних товариств⁶. Відзначимо, що львівська газета “Діло” дуже чутливо реагувала на ситуацію, коли влада насильно втручалася у духовне, культурне та освітнє життя нації. Одним із пріоритетів своєї діяльності часопис визначив: дбати про подальший розвиток гуманітарної освіти, науки, просвіти як важливих факторів поглиблення національної свідомості, відродження традицій і культури власного народу. Водночас газета закликала громадянство боротися з вандалізмом

навколо національної культури народу: “засновувати і зміцнювати повсюдно в краї інституції, що слугували б основою протидії зазіханням на національні інтереси, в чому немаловажну роль відігравала освіта”⁷.

Значна частина україномовних періодичних видань повідомляла про реальні прояви антиукраїнської освітньої політики польського уряду, зокрема газета “Українські вісті” у статті “Мартирологія приватної гімназії в Городенці” розкривала реалії закриття шкільного будинку в Городенці: “Місцеві поляки не могли того стерпіти, щоб у Городенці могла бути приватна українська гімназія, коли там рівнорядного польського або зведеного закладу нема”⁸.

Логічним було обговорення освітньої проблематики на сторінках молодіжних часописів. Утиски українського шкільництва чи не найбільше зачіпали молодь. Так, у “Студентському віснику” наголошувалося, що факти обмеження української освіти загрожують “не тільки втратою фахової інтелігенції, але й примітивізації і пониження рівня нашої культури”. Часопис закликав усіма силами “змагати до того, щоб збільшити число українського студентства в польських високих школах або повести акцію в тому напрямі щоб якнайбільша кількість української молоді, виїжджала на студії за кордон, або врешті повести боротьбу за українські високі школи”⁹.

Студентський часопис “Поступ” на своїх сторінках пропагував: “Поставити пресову акцію, ... метою якої – збирати все, що має признаки насильства (щодо шкільництва) і познакомлювати з тим всіх, хто повинен звернути на це увагу”. Видання надавало великого значення пресовій акції, наголошуючи, що “вона буде і руйнує, єденить і роз’єднує, витворює опінію й її завертає. Поведена, отже доцільно і вмілою рукою, вона мусить видати подібні овочі, якими насолоджується сьогодні проворні її служителі, справа рідного шкільництва, повинна мати позитивний результат, таким способом вирішення”¹⁰.

Особливого значення мали звернення до молоді щодо боротьби за рідну школу: “Першим нашим завданням є здобуття своєї школи для нашої молоді. На це не треба шкодувати ні сили, ні засобів, бо школа й виховання дітей – це найбільше народне добро. Складаймо гріш до гроша, купуймо свої книжки, випускаймо свої часописи. Читаймо все від слова до слова – своє письмо шануймо, передаваймо з хати до хати щоб кожний знав, що довкола нього у світі діється”¹¹.

Щодо питань української мови на сторінках часопису гостро висловлювався Михайло Галушинський – громадсько-політичний та культурно-просвітний діяч, який з 2 квітня 1923 р. до 25 вересня 1931 р. очолював товариство “Просвіта”, був засновником-редактором ілюстрованого популярно-наукового журналу “Життя і знання”, співредактором “Молодої України” і дописувачем у майже всіх педагогічно-освітніх видань, національних газет. Він висловив рішучий протест від імені всього учительства та зорганізованої української громадськості, зазначаючи, що народ на ці акти своєї згоди не дає. Галушинський склав протест проти походу на українське шкільництво та заяву в обороні природних і законно набутих прав української мови в середніх школах¹².

Таким чином, важливість цих часописів полягає в орієнтованості на молоде покоління, яке було основним генератором боротьби у розв’язанні проблем української мови та українського шкільництва і могло зрушити ці питання з місця, не давши тим самим повністю ліквідувати українську освіту.

Питання українського шкільництва порушувалися на сторінках багатьох партійних видань різного спрямування. Як уже зазначалося, свою позицію висловлювали “Українські вісті” – орган Української народно-трудової партії, а також “Наш прапор”, “Прапор” (УНТП), які стояли на захисті української ідеї, національних інтересів галицьких українців.

Гостро засуджувалася мовна політика польського уряду й в інших виданнях. Так, наприклад, тематика шкільництва займала помітне місце серед публікацій “Заграви”, який був одним із перших часописів націоналістичного спрямування. Це періодичне видання було засноване з ініціативи Української військової організації. Поширення націоналістичних ідей, підняття активності серед української громадськості та скерування її на шлях національного ідеалу – суверенної держави, а також підготовка створення політичної легальної націоналістичної організації – визначалися основними завданнями часопису.

На сторінках “Заграви” акцентувалася увага на характеристиці освітніх напрямів, їх завданнях у підвищенні національної свідомості української нації, зокрема, вказувалося, що такі предмети, як українська мова і література, історія та географія України – це ті навчальні дисципліни, які мають величезне значення для виховання молоді. Порушувалися питання реформи культурно-освітньої роботи. “Заграва” чітко відстоювала позиції націоналістичної течії, критично засуджувала усі обмеження польського уряду у сфері українського шкільництва¹³.

Проблематика українського шкільництва 1920–1930 рр. порушувалася й на сторінках періодичних видань соціалістично-комуністичного спрямування. Варто відзначити, що такі часописи одностайно підтримували право українців на навчання та вільне спілкування в урядових та громадських установах українською мовою, відродження національного шкільництва, заснування і розвиток ремісничої фахової та вищої освіти.

Часопис “Нова культура”, який був створений з метою “поширення і поглиблення революційно-соціалістичного світогляду”, у статті “Пролетаризація культури” констатував: з 80 міст і містечок Східної Галичини 65 не мали ніяких українських шкіл, на 84 польські гімназії було 20 українських, на 29 вчительських семінарій – 11 українських. Крім того, зазначалося: “Не дивлячись на довгий період боротьби за освіту у Східній Галичині вона стоїть на голодному рівні”. Часопис закликав “робітнику клясу” створити нову систему освіти, в якій не мало бути релігії та національних і політичних переслідувань. Поглибленому вивченню підлягали б відносини людини до природи, класова боротьба у капіталістичному суспільстві, з наголосом на образ майбутнього безкласового суспільства¹⁴.

Дискусії щодо українського шкільництва розгортав часопис “Наша правда”, який видавала Комуністична партія Західної України. У статті “Становище українського шкільництва на Західній Україні” зазначалося, що “українські школи переносять на собі під теперішню хвилю цілий тягар руїницького наступу шляхетської влади”¹⁵. Засуджувалися масові та безпричинні закриття українських шкіл, відмови видачі дозволів на відкриття українських приватних шкіл. Варто відзначити, що часописи соціалістично-комуністичного спрямування закликали західних українців до активної боротьби проти “буржуазної Польщі”. Так, у статті, присвяченій університетській справі, йшлося, що “боротьба за університет, повинна

бути боротьбою з сучасним буржуазним ладом з його способом продукції, з його тюрмами, з його університетами” і в цьому українське студентство завжди могло розраховувати на підтримку комуністичного пролетаріату¹⁶. Негативний відгук лунав на адресу тих студентів, які почали вступати до закордонних університетів. З цього приводу у зраді звинувачувалися націоналістичні течії, які закликали здобувати освіту за кордоном. На одному із пленумів ЦК КПЗУ було постановлено розвинути широку шкільну акцію і на ґрунті шкільних установ розпочати масову кампанію проти колонізаторської школи¹⁷.

Зауважимо, що соціалістично-комуністичні часописи підтримували права українців і вирізнялися рішучими закликами до активної боротьби. В час, коли на Сході України відбувалася українізація, такі заклики мали чималий вплив на громадськість українського Заходу.

Таким чином, більшість української періодики 1920–1930 рр. Західної України стояла на захисті національних інтересів у боротьбі з польською політикою у сфері гуманітарних питань. За умов повної безпорадності у розв’язанні національних проблем на міжнародному рівні періодика для українського народу стала чи не єдиною зброєю проти дискримінаційних заходів Польщі. Публікації українських часописів звернули увагу громадськості на зловживання польського уряду в плані національних прав українців. Дискусії щодо українського шкільництва, які велися на сторінках суспільно-політичних часописів, доводили, що це була проблема не лише освітньої сфери, але й наступ на національні права українців. Активне обговорення проблем українського шкільництва, визначення основного кола завдань, що потребували негайного розв’язання і від яких залежала подальша доля української школи, пропозиції щодо методів боротьби за освіту дітей-українців – саме ці аспекти були головними темами публікацій і не дали повністю стерти українську школу.

¹ *Кость С.* Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. Частина перша. – Львів, 2002. – С. 45.

² *Середняк Л.* Проблема збереження української школи в Галичині у міжвоєнний період (за матеріалами преси) // Збірник праць науково – дослідного центру періодики. – Львів, 2002. – Вип. 10. – С. 410–421.

³ *Васюта І.* Політична історія Західної України: 1918–1939 рр. / Під ред. С.Кульчицького. – Львів, 2006. – С. 162–163.

⁴ Українська школа гине // Діло. – 11 жовтня 1922.

⁵ Там само.

⁶ Кресова індустрія // Діло. – 28 грудня 1922.

⁷ Проти вандалізму – якою мусить бути наша відповідь // Діло. – 1 жовтня 1922.

⁸ Мартирологія приватної гімназії в Городенці // Українські вісті. – 23 березня 1921.

⁹ *Стіранка М.* За українські високі школи // Студентський вісник. – 1938. – Ч. 5–6 – С. 122–127.

¹⁰ *Скр. Й.* За рідну школу // Студентський вісник “Поступ”. – 1924. – Число 7–8 жовтня. – С. 201.

¹¹ *Монюк Т.* Лист до молоді // Студентський вісник “Поступ”. – 1924. – Число 9 листопада. – С. 248–254.

¹² Студентський вісник “Поступ”. – 1924. – Число 4–5 мая. – С. 157.

¹³ *Ревєра Б.* Часопис “Заграва” (1923–1924 рр.): історико-тематичне дослідження // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2000. – Вип. 8. – С. 118–121.

¹⁴ Там само. – С. 118–121.

¹⁵ Становище українського шкільництва // Наша правда. – 1923. – Ч. 1. – С. 83–85.

¹⁶ *Літній С.* Університетська справа // Наша правда. – 1924. – Ч. 7–8. – С. 66–75.

¹⁷ Повстанчий рух на Західній Україні // Наша правда. – 1924. – Ч. 9–12. – С. 45–51.